

ХАРАКТАРЫСТЫКА СУБ'ЕКТА ПА ДЭНАТАТЫУНАМУ ЗМЕСТУ Ў МОВЕ БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ПЕСЕНЬ СЯМЕЙНА-БЫТАВОЙ ТЭМАТЫКІ

Малашанка Н.П.

Пытанне аб сінтаксічным статусе форм, якія маюць суб'ектнае значэнне, застаецца адкрытым у беларускім мовазнаўстве. У функцыянальным плане склонавыя формы з суб'ектным значэннем у традыцыйнай граматыцы і ў сучаснай сінтаксічнай навуцы атрымлівалі і атрымліваюць рознае і супярэчлівае тлумачэнне. У адных даследчыкаў асобныя формы з суб'ектным значэннем разглядаліся поруч з формай назоўнага склона як галоўныя члены або як канструктыўна неабходныя элементы сказа, у другіх – як даданыя члены або канструктыўна неабавязковыя элементы сказа.

Да галіны нявывучаных пытанняў семантыкі сказа адносіцца пытанне аб дэнататыўных значэннях суб'екта. На сённяшні дзень у беларускім мовазнаўстве няма не толькі класіфікацыі семантычных тыпаў суб'екта, але і апісання асобных яго значэнняў.

Невыразным таксама з'яўляецца пытанне аб суадносінах паняццяў 'суб'ект' і 'агенса'. У сінтаксічнай літаратуры адзначаны выпадкі незалежнага ўжывання слоў 'суб'ект' і 'агенса', якія сведчаць аб тым, што даследчыкі размяжоўваюць паняцці, абазначаныя гэтымі тэрмінамі, і выпадкі, калі ў адным значэнні ўжываецца то слова 'суб'ект', то слова 'агенса', што сведчыць аб тоеснасці паняццяў, абазначаных гэтымі тэрмінамі.

Усе гэтыя акалічнасці абумоўліваюць актуальнасць даследаванняў у галіне семантычнага сінтаксісу. Цэнтральным паняццем у такой сферы даследавання з'яўляецца паняцце семантычнага суб'екта. У гэтых адносінах актуальным трэба прызнаць і характарыстыку семантычнага суб'екта ў адной з жанравых разнавіднасцей фальклорных тэкстаў. У якасці матэрыялу для даследавання намі былі выбраны беларускія народныя песні сямейна-бытавой тэматыкі.

Пад семантычным суб'ектам разумеецца "той кампанент у семантычнай структуры сказа, які выступае як носьбіт прыметы, выражанай семантычным прэдыкатам" [1, с.2-3]. Разуменне суб'екта як носьбіта прэдыкатунай прыметы адлюстравана ў працах Г.А. Золатавай, С.І. Какорынай, Н.М. Арват, В.В. Лявонцьевай і іншых сінтаксістаў.

Суб'ект па свайму дэнататыўнаму зместу можа быць не толькі агенсам (утваральнікам дзеяння), як гэта прынята лічыць. Разгледзім сказы з рознымі значэннямі суб'екта:

1. *Ліхая свакруха з печы выграбла
З печы выграбла, вадой залпа.* [3, с.94];

2. *Я пасцельку паслала,
Свакроў на ёй не спала.* [3, с.93];

3. *Твая мамачка ліхая,
Мая долечка худая.* [3, с.101];

У першым прыкладзе словаформа з суб'ектным значэннем выступае як выканаўца дзеяння, як агенс; у другім – як носьбіт стану; у трэцім – як носьбіт прыметы.

Прыведзеныя прыклады сведчаць аб тым, што суб'ект па свайму дэнататыўнаму зместу можа быць:

1) **агенса** (лац. agens – дзеючы):

*Адушчу я сваю долю
Та й па снімку па мор[у].* [3, с.38];

2) **рэцыпіенсам**, г. зн. суб'ектам стану (лац. recipiens – успрымаючы):

*Людзі будуць пасылаць,
А мне на старасць гаравачі.* [3, с.30];

3) **пацыенсам**, г. зн. субстанцыяй, якая адчувае ўздзеянне агенса (лац. patiens – той, які трывае):

*Адала мяне мая мамачка
Так замуж далёка.* [3, с.40];

4) **дэтэрмінатам**, або квалітатыўным, азначаемым суб'ектам (лац. determinatus – азначаны):

Гора высокая, вада глыбока,

Не скоро я вярнуся. [3, с. 46];

5) пасэсарам (лац. possessor – уладальнік):

Ой, у мяне, маладой,

Муж маленькі. [3, с. 138];

6) экзісцыенсам, або суб'ектам існавання (лац. existens – існуючы):

У цёмным лузе каліна стаяла,

Пад той калінай дзяўчына гуляла. [3, с. 177]

Пералічаныя значэнні не складаюць поўнага спісу дэнататыўных тыпаў суб'екта. Вывучэнне гэтага пытання уяўляе цікавасць з пункту гледжання апісання прыватных значэнняў суб'екта. Але з выпгай адзначанага можна прыйсці да высновы, што семантычны суб'ект не заўсёды з'яўляецца ўтваральнікам дзеяння (агенсам) “ні з пункту гледжання граматычнай, ні з пункту гледжання лексічнай семантыкі” [2, с. 46].

Літаратура:

1. Воронина Д.Д. О функции и значении семантического субъекта в строе русского предложения. – М., 1976.
2. Кокорина С.И. О семантическом субъекте и особенностях его выражения в русском языке. – М., 1979.
3. Сямейна-бытавыя песні / [Склад. І.К.Цішчанка; Склад. Муз. Часткі Г.В.Таўлай; Рэд. Тома А.С.Фядосік]. – Мн.: Навука і тэхніка, 1984.